El 'bon rei' segons Jaume Caresmar (Barcelona, 1759). Reivindicacions anticentralistes a la Catalunya del segle XVIII

*Jordi Llimargas Marsal**

Barcelona Quaderns d'Història, 7 (2002)

L'any 1759 s'havia produït un relleu generacional entre els protagonistes de la vida econòmica i intel·lectual catalana. Un programa polític nou de reivindicació anticentralista es va poder explicitar a Barcelona quan va morir Ferran VI. L'optimisme que va generar la coronació de Carles III va permetre lliurar-lo a la Cort.

Els actes i les activitats organitzats per la societat civil i l'Ajuntament de Barcelona en ocasió d'aquesta successió al tron permeten observar com una nova *alternativa catalana* al sistema de governació vigent havia quallat a Catalunya l'any 1759. Jaume Caresmar va exposar un model diferent de monarquia en l'acte que es va celebrar a la Reial Acadèmia de Bones Lletres barcelonina en memòria de Ferran VI. La seva exposició dóna context i transcendència a la coneguda *Representación de los diputados de las ciudades de Zaragoza, Valencia, Barcelona y Palma* o *Memorial de greuges de 1760*.

La nova proposta va ser més moderada que no pas *l'austriacisme persistent i purificat* del període 1734-1741. Des de la lleialtat a la dinastia borbònica, una nova generació de catalans va proposar una reforma política d'arrel municipalista. No va plantejar pas la restitució de les antigues Corts. Més simplement, va demanar la constitució d'un cos intermedi de representació per a la província per recollir les demandes i les necessitats dels municipis i per tramitar-les directament a la Cort.

Un moviment cívic important va donar suport a aquest *projecte de país*, el qual va trobar referents en les assemblees provincials o de municipis de l'Europa del segle de l'absolutisme. Al cap d'unes quantes dècades, durant la Guerra Gran, la convocatòria d'una Junta de la Província (1794-1795) encara va expressar la vitalitat d'aquesta iniciativa quan va reunir representants de tot Catalunya.

* Institut d'Ensenyament Secundari Lliçà (Lliçà d'Amunt).

El 'bon rei' segons Jaume Caresmar

Ferran VI va morir el 10 d'agost de 1759. Durant molts mesos havia patit la malaltia que avui coneixem com d'Alzheimer. A Barcelona, el 5 de setembre, es va reunir la Junta General de la Reial Acadèmia de Bones Lletres per honrar la seva memòria. L'acte, de caràcter formal i restringit, contrastà amb les festes, més desimboltes i populars, que es van celebrar a tota la ciutat amb motiu de la proclamació de Carles III. Des del 1729, l'Acadèmia era un punt de trobada obert a determinats elements de la societat civil catalana. Els seus membres centraven l'interès en la història civil i religiosa de Catalunya amb una voluntat clara de rigor i de renovació. Saltar de la història a l'economia i de l'economia a la política era un exercici freqüent en aquell auditori. En aquella ocasió es va tornar a practicar.[1]

L'Acadèmia va encarregar un discurs a un dels seus associats, l'abat de Bellpuig de les Avellanes, Jaume Caresmar. El panegíric no va ser de tràmit. Caresmar va optar per confegir un elogi desmesurat però compromès amb la política del príncep difunt malgrat que el desgavell en l'administració de la monarquia era palès des de feia mesos, des que la malaltia havia deteriorat més les facultats del rei. No es va tractar d'un elogi xorc. L'abat se'n va valer per exemplificar un model de monarquia factible de ser compartit tant per sectors de la societat catalana com pel nou príncep que havia de venir i els seus càrrecs de confiança.[2]

Caresmar va sostenir que Ferran VI havia estat un príncep "poderós" i "moderat", un "pare pietós" que havia assegurat la "tranquil·litat", el progrés material i la "felicitat comuna" a tots els seus súbdits, un rei que responia a les qualitats del príncep que convenia a Catalunya, perquè durant els seus tretze anys de regnat havia aplicat una política de pau i de neutralitat que contrastava amb les actuacions bel·licistes sostingudes pels seus predecessors, Felip V i Isabel de Farnesio. Estava convençut que des del seu regnat s'havia obert una nova etapa en la història d'Espanya: "[...] *como a un guerrero David sucedió un pacífico Salomón, cerró al punto las puertas de Marte y abrió las de Minerva*". Ho va dir bo i recorrent a la història i a través de les metàfores que més s'esqueien amb l'acte. Era

1. J. FONTANA, *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1988, pàg. 117-122. L'autor planteja una línia de continuïtat en l'elaboració de "*projectes per al país*" que partiria de l'Acadèmia de Bones Lletres, passaria per la Junta de Comerç i culminaria amb l'obra de Capmany. Es tracta de projectes i d'iniciatives conformistes amb el marc polític i econòmic de l'Antic Règim. Reivindiquen les particularitats del Principat, i renuncien a la promoció de la llengua pròpia en determinats àmbits. Sobre la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, M. DE RIQUER, «Breve historia de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXV, 2 (1953), pàg. 275-304; també R. GRAU, «Les batalles de la historiografia crítica», dins P. GABRIEL (dir.), *Història de la cultura catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1996, vol. III, pàg. 163-188.
2. Una còpia del panegíric de Caresmar s'ha conservat a la Biblioteca Universitària de Barcelona (*BUB*), ms. 96, pàg. 336-341. Cf. M. Á. PÉREZ SAMPER, «Poder y sociedad en la Catalunya de mediados del siglo XVIII: La visita real de Carlos III en 1759», *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, vol. II, pàg. 275-285 (fa referència a aquest document a la pàg. 277).

el to que els assistents s'esperaven de l'erudit i documentalista. Però a ningú no se li va escapar que la intenció de les seves paraules era eminentment política i programàtica.

Caresmar, a través d'un elogi desmesurat a Ferran VI, va enumerar els conceptes sobre els quals havia de ser possible bastir un projecte per al futur més immediat del Principat. Un projecte sòlid per al país que es va acabar d'explicitar durant els mesos següents i que va recollir, de manera força sistematitzada, les reivindicacions dels elements més actius de la societat catalana de mitjan segle XVIII. Sobretot, va canalitzar les inquietuds d'una generació que no havia protagonitzat la Guerra de Successió i que, com el mateix abat, rondaven la quarantena.[3]

En la seva intervenció a l'Acadèmia barcelonina, Caresmar va censurar obertament les polítiques de govern de Felip V i les dels monarques que l'havien precedit. Ho va dir fent ús de l'erudició històrica i de la ironia: "*Huvo en los Ascendentes de S. M. Monarcas que, por sus virtudes y gloriosos hechos, fueron decorados con honoríficos apellidos, como de* Animoso, *del* Magnánimo, *de* Batallador, *de* Conquistador, *de* Prudente, *de* Sabio, *de* Valiente, *de* Cathólico, *de* Grande*: Mas todos estos atributos, aunque los concedamos merecidos, por regular no incluhien más de una virtud en que sobresalieron: si ésta fue acompañada de otras, también sabemos que fueron en algunos obscurecidas de otros tantos vicios, sin que ahun los que se apellidaron con el título más ilimitado, que es el de* Grandes*, no pudiessen ser tachados tal vez el averlo sido como el agujero, de que quanto más se quita, lo es más, como se notó de uno no muy antiguo*".

L'adjectiu *gran* aplicat tant a un monarca que havia regnat recentment com a un *forat* era un enginy. Es podia referir tant a Felip IV com a Felip V.[4] No obstant això, Caresmar va sostenir amb convicció que des del darrer regnat de Ferran VI s'havien obert les portes per a una nova formulació sobre l'Estat. Per això, no es va limitar a reivindicar la personalitat del monarca difunt per a la història sinó que la va utilitzar per exposar un model de monarquia que podia ser plenament compartit a Catalunya. La guerra, la hisenda, l'economia i l'educació dels súbdits van ser conceptes clarament definits durant aquell acte.

3. E. CORREDERA, *La Escuela Histórica Avellanense*, Barcelona, Balmes, 1962. J. MERCADER I RIBA, *Un igualadí del segle XVIII, Jaume Caresmar*, Igualada, 1947. M. GARÍ, R. MASDÉU i M. URBINA, «Jaume Caresmar. L'home i la seva obra», *Manuscrits*, 10 (1992).
4. Un dels pedestals del panteó on va ser enterrat Felip V, a la Granja de San Ildefonso, conté aquesta inscripció: "*PhilippoV./Principi Maximo./Optimo Parenti/Fernando VI. OSVIT*". Així, doncs, l'apel·latiu *maximo* o *gran* podia suggerir, perfectament, la persona de Felip V. Citació de J. A. VIDAL SALES, *La vida y la época de Felipe V*, Barcelona, Planeta, 1998, pàg. 294. Cal entendre com a lògiques les precaucions i el circumloqui de Caresmar perquè l'acusació anava més enllà. Fins i tot titllava de *pirates* i de *lladres* determinats prínceps que en el passat havien fet un mal ús de la guerra: "*Ni se debe omitir que la significación de varios epíthetos es equívoca entre virtud y vicio, ni ahun el sonoro título de Grande está libre de una aplicación siniestra. Concedióla la Antiguedad a Alexandro Macedón, y en verdad entre él y aquel pyrata no avía más distancia que la que uno era poderoso ladrón, el otro un ladroncillo: Ni fue de otra qualidad el mérito de muchos otros príncipes que en los theatros de Asia, Grecia, Egipto y Roma se nos representan Grandes; una insaciable ambición acompañada de una ciega, pero feliz temeridat, es la que únicamente les grangeó este titulo*".

Caresmar va condemnar les guerres que els prínceps sostenien per qüestions de família, de primacia o d'expansió territorial i que arruïnaven els pobles: "[...] *el desmesurado apetito de gloria marcial, junto con la razón del derecho y el pundonor que ha reynado en algunos reyes ha dexado más de una vez exhausta a esta Península, de gente, de dinero, podemos dezir faltada de sangre y de huessos, y casi en la última agonía. Qué provecho podíamos sacar de la miserable isla de Córsega. Sin embargo, qué gente y qué dinero no se ha sacrificado para su conquista y manutención?*".

La guerra comportava tota mena de mals, sobretot per a la Hisenda reial i per als joves que s'havien d'incorporar a l'exèrcit. Només un *princeps pacis*, un 'bon rei' que apliqués una política de pau, podia conduir els seus súbdits vers el benestar econòmic; i només des de la pau es podia evitar que el cos de la república caigués en la inacció. Aleshores, el príncep havia d'assumir el deure d'exercitar cadascun dels membres del cos de l'Estat en les virtuts i en la caritat cristiana i, a través del seu exemple, afavorir que tots ells s'apliquessin en les ciències, en les arts, en la manufactura i en el comerç. El rei havia de premiar els progressos assolits pels individus en la pràctica de totes aquestes activitats i no n'havia de menystenir cap dels qui excel·lissin a l'hora de repartir premis o d'exercir el patronatge. Un monarca que actués d'aquesta manera mereixia dur l'aurèola de sant damunt de la seva corona.

Per a Caresmar, el regnat de Ferran VI havia començat a obrir una via en aquesta direcció a Espanya. Els resultats de la seva política de pau eren a la vista. La Hisenda reial i les hisendes municipals s'estaven refent dels deutes (del forat) que arrossegaven arran de guerres anteriors. El país es tornava pròsper, guanyava en civilitat i en cohesió. I un país cohesionat socialment entorn del príncep era la millor garantia per al manteniment de l'ordre i la millor defensa per afrontar les hipotètiques agressions estrangeres: "[...] *sin chupar la sangre de los vassallos ni cargarlos con nuevos impuestos, supo llenar los reales cofres de moneda y hazer al mismo* [tiempo] *a los vassallos ricos, con que se vinculó el amor de éstos, y se hizo respetar y temer de los estraños*".

El panegíric de Caresmar quan va morir Ferran VI el 1759 és transcendent perquè anuncia un projecte de país i permet situar diverses reivindicacions catalanes setcentistes. De poc hauria servit oferir un model de monarquia només per a la simple especulació. A l'Acadèmia de Bones Lletres barcelonina, quaranta-cinc anys després d'acabada la Guerra de Successió, les paraules de l'abat de les Avellanes tenien les arrels plantades en les necessitats d'una nova generació.[5] La proposta era clara. El Principat havia de participar plenament en els engranatges d'un Estat borbònic peninsular novament formulat. Les activitats productives, el comerç i l'educació havien de centrar la política del nou príncep que havia de venir.[6]

5. *ARABLB* (Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona), Acuerdos de la Junta General (1752 hasta 5 de febrero de 1777), pàg. 119. En l'acta de la sessió del dia 3 d'octubre de 1759 consta que els assistents van ser: el director de l'Acadèmia, Prats P. S., Sentmenat, Lapeyra, Rocafort, Crexell, Mercader, Andreu, Barbarà, Sn. Juan, Padellàs, Mora, Bastero, Portell, Novell, Casamajor, Palacios, Fornès, Caresmar.
6. Convé referir diverses influències en el discurs de Caresmar. Arrenca de l'organicisme d'Eiximenis i reté la idea de condemna de l'oci exposada per Maquiavel, però també incorpora concepcions àmpliament assumides durant el segle XVIII a Europa. Són la necessitat de promoure les activitats mercantils i productives des de l'Estat, que defensa el cameralisme

Unes quantes setmanes després d'aquella sessió a l'Acadèmia de Bones Lletres, Carles III va desembarcar al port de Barcelona (17 d'octubre de 1759). Procedia de Nàpols, camí de Madrid, per ser coronat i jurar davant de les Corts que es van celebrar l'any següent (14-23 de juliol de 1760). Va ser durant aquest període que la societat civil catalana va exposar les seves reivindicacions i un projecte de país al rei que acabava d'arribar. Les paraules de Caresmar van concretar el seu significat a través d'iniciatives individuals i corporatives.

La reforma de l'Estat

Dos documents, perfectament complementaris, es van redactar com a resposta a les expectatives reformistes que s'havien obert arran de l'arribada de Carles III a Espanya. Són prou coneguts. Exposen mesures de reforma de l'Estat concretes i factibles que la nova administració borbònica ni tan sols va considerar. Tanmateix, permeten aproximar-nos a les propostes que es formularien al Principat i que es van inscriure dins d'un mateix model de monarquia. Val la pena de reprendre'n la lectura en el punt on la va deixar Ernest Lluch.[7]

L'anomenat *Memorial de greuges* o *Representación de 1760* va ser una iniciativa dels regidors de l'Ajuntament de Barcelona arran de la bona disposició que havien observat en el monarca durant la seva estada a Barcelona. Quan es van reunir per elegir dos diputats del consistori per assistir a les Corts convocades, van acordar tres peticions perquè les exposessin durant la seva estada a Madrid. Les dues primeres feien referència a la recuperació dels antics privilegis municipals sobre l'assortiment i la policia de la ciutat i a la supressió del cadastre personal. La tercera petició, en canvi, encomanava als dos diputats a Corts per la ciutat que es coordinessin amb els altres dels regnes de la Corona d'Aragó per sol·licitar la reforma del sistema de govern vigent. Va ser aquest tercer punt de l'acord dels regidors barcelonins el que va afavorir la redacció del *Memorial de greuges de 1760*.[8]

D'aquest document, se n'ha valorat més la contundència en l'exposició dels greuges, o la vàlua de les exemplificacions i de les argumentacions historicistes, que no pas el projecte de reforma política que conté explícitament en les primeres pàgines. Exposen un veritable projecte d'arrel municipalista compartit pels diputats de Saragossa, València, Barcelona i Palma de Mallorca.[9]

germànic, o el sentit de protecció de la propietat individual que han d'incorporar els governs, tal com l'exposa John Locke. Caresmar sempre assumeix aquestes influències en el marc d'una monarquia catòlica i sense vel·leïtats amb els cristians que s'han apartat de l'ortodòxia.

7. E. Lluch, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996, pàg. 150-155. També J. Albareda, *La Guerra de Successió i l'Onze de Setembre*, Barcelona, Empúries, 2000, pàg. 143-144; es refereix a la defensa pública de reivindicacions austriacistes a partir de 1760.
8. J. Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Barcelona, Bosch, 1947, vol. II, pàg. 431-432.
9. Comento el *Memorial de 1760* a partir de la transcripció de J. M. Torras i Ribé (ed.), *Escrits polítics del segle XVIII. Tom II. Documents de la Catalunya sotmesa*, Vic-Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives i Eumo, 1996, pàg. 91-113. Entre parèntesis, remeto a les pàgines d'aquesta edició les citacions i les referències del document. A banda de les dues còpies més del *Memorial de 1760* conegudes, n'hi ha una tercera a la *BUB*, ms. 96, pàg. 346-364. És un referent sobre la seva difusió.

La *Representación* comença defensant el principi de mutabilitat de les lleis generals i, per tant, del Decret de Nova Planta (pàg. 92-93). L'exemple que dóna suport a l'argumentació no podia estar més ben triat. Quan Felip V va derogar les lleis de la Corona d'Aragó, ho va fer per aplicar els principis d'*igualtat* i d'*uniformitat* en tots els seus territoris a través de la generalització de les lleis de Castella. Però, quan va constatar que en sortia perjudicada la regalia de la Corona, perquè estenia més del previst la immunitat i la jurisdicció eclesiàstiques, va rectificar i va tornar a remetre les qüestions sobre les contribucions i la jurisdicció del clergat a les lleis antigues. A la vista d'aquest acte, el *Memorial de 1760* sosté que hi havia un precedent en la reforma del marc legislatiu general que possibilitava canvis en el govern i en l'administració de l'Estat per la via del retorn a determinats aspectes de la legislació anterior al 1714. Els decrets i les ordres reials dictats des d'aleshores causaven perjudicis al conjunt de la població. Ni Felip V havia rectificat per les guerres continuades del seu regnat, ni els avantpassats plens de respecte no es van atrevir a representar-ho. Així, doncs, havia arribat el moment d'iniciar un diàleg franc sobre la relació de govern que el príncep havia de mantenir amb els seus 'fills' de les províncies afectades perquè, sens dubte, els considerava igual que tots els altres.

Els diputats de les capitals dels territoris de la Corona d'Aragó proposaven dues reformes polítiques concretes. Una es fixava en la base de la piràmide borbònica de poders, és a dir, els governs municipals, i l'altra replantejava pel cim la relació entre les províncies i la Cort. En cap cas es demanava el restabliment d'un òrgan legislatiu equiparable a les antigues Corts.

La primera proposta reclamava, doncs, la reforma del règim municipal. Els regidors eren força menys respectats que els antics jurats. Eren poc representatius del comú i els que estaven nomenats a perpetuïtat s'eternitzaven en el càrrec de manera rutinària. Pocs *homes d'honor* pretenien regidories i molts hi renunciaven. A més, els corregidors, l'intendent i l'Audiència interferien excessivament en el seu govern polític i econòmic (pàg. 93-94). Calia que es retornés als municipis les facultats que els conferien les lleis *civils i econòmiques* antigues i limitar l'intervencionisme de les autoritats provincials i estatals. D'aquesta manera seria possible regenerar no només els governs de ciutats i pobles, sinó també tot l'aparell borbònic de l'Estat: "*Aunque tengamos la dicha de que V. M. sea rey y padre de sus vasallos, y aunque sus primeros ministros sean muy celosos, no siéndolo los corregidores y regidores de los pueblos, las más benignas providencias se inutilizan. Pero si éstos son buenos como deben serlo, las órdenes más rigurosas se executan con tal suavidad y prudencia que se hacen poco sensibles*" (pàg. 95).

La segona proposta del *Memorial* demanava que cadascun dels antics territoris de la Corona d'Aragó tingués una diputació permanent a la Cort que els representés davant del monarca. D'aquesta manera, els seus municipis i els seus habitants no haurien de fer-ho particularment, ni haurien de recórrer de manera sistemàtica a la presentació de recursos en els tribunals superiors a l'hora de resoldre diferències o conflictes. S'evitaria també que el Consell de Castella hagués d'enviar als municipis comissionats per vetllar que s'executessin les seves ordres o per comprovar que la gestió dels regidors s'ajustés a les ordres reials i a la normativa vigent. Les diputacions provincials a la Cort es mantindrien amb els ingressos propis de les antigues diputacions generals delegades per les Corts que, des de la seva dissolució, ingressava la Corona: "*¡Cuántas vexacio-*

nes, Señor, y cuántas calamidades se hubieran evitado en aquellos reinos si destinándose los tributos de la generalidad o diputación a los designios para que se impusieron, hubiese habido diputados que, postrados a los reales pies de los piadosos padre y hermano de V.M. hubiesen hecho las debidas humildes representaciones!" (pàg. 95-96).

El fet de recuperar les competències que les antigues lleis conferien als municipis i de mantenir una representació corporativa de cada província a la Cort era admetre la diversitat jurídica en el regne sense discutir els principis generals de l'absolutisme borbònic. En arribar a aquest punt, el *Memorial de 1760* manté una continuïtat conceptual perfecta amb el discurs de Jaume Caresmar de setembre de 1759. Acaba de desenrotllar aquella descripció organicista de l'Estat per afirmar que el cos de la monarquia no deixaria de ser 'un i perfecte' en el cas que els seus membres es governessin per lleis diferents: "*Pensarán quizá algunos que, teniendo los españoles un mismo rey, conviene tengamos una misma ley para que sea perfecta la armonía, correspondencia y unión de las partes de esta monarquía. Mas por poco que lean y por corta reflexión que hagan conocerán claramente que así como el cuerpo humano no es uno y perfecto, porque sus partes aunque distintas y desemejantes obedecen a la cabeza o al alma que reside en ella, así también es uno y perfecto el cuerpo de la monarquía, porque sus partes o provincias, aunque tengan diferentes leyes municipales, obedecen y están sujetas a V. M.*" (pàg. 96).

L'exemple de l'Europa de les assemblees provincials també s'esqueia: "*¿Acaso dexan de ser perfectas la monarquía francesa, la austríaca y otras porque las provincias que las componen tienen diferentes leyes?*" (pàg. 96). En triar els casos d'Àustria i de França, tots dos plegats, desfeia qualsevol identificació del projecte amb l'austriacisme derrotat a la Guerra de Successió sense desqualificar-lo. També eren bons referents per al projecte la pluralitat jurídica de l'antiga confederació catalanoaragonesa o la que regia, en aquell moment, en el regne de Nàpols i de les Dues Sicílies i que Carles III coneixia més bé que ningú (pàg. 97).

L'exposició del projecte de reforma procurava que no es trenqués la cohesió social descrita per Caresmar. Aquesta preocupació va ser una constant en les reivindicacions anticentralistes catalanes del segle XVIII.

Finalment, els redactors del *Memorial de 1760* van dedicar moltes pàgines a reclamar que s'acabés la discriminació que patien els nats i formats en els territoris de la Corona d'Aragó en els nomenaments de càrrecs civils i militars per a l'administració de la monarquia i en la promoció dins de la jerarquia eclesiàstica. També en l'exercici reial del patronatge (pàg. 98-113). Reclamaven, doncs, en la llarguíssima part final del document, la plena incorporació dels autòctons de la Corona d'Aragó en els engranatges de l'Estat. Les raons esgrimides eren de coneixement del català, de formació en les lleis civils no derogades i de racionalització administrativa.

En definitiva, la voluntat de Felip V d'establir *"una perfecta igualdad"* en el regne, tot generalitzant les lleis de Castella, havia conduït a una *"gran desigualdad"*, tan notòria que justificava el projecte i la rectificació d'algunes de les lleis generals vigents (pàg. 98). Aquesta és la síntesi del document: reclama la igualtat individual i territorial dins d'Espanya mitjançant un projecte de reforma de l'Estat que parteix dels municipis i que s'acaba amb la proposta d'una representació, poc definida, de cada territori de l'antiga Corona d'Aragó a la Cort.

El *Memorial de greuges de 1760* va fer gruix amb els altres, de menys volada, que les ciutats assistents a aquelles Corts també van redactar. L'equip rector de la 'cerimònia' no en va cursar cap. Ni tan sols va permetre que s'hi tractessin aquells temes corrents de competència municipal que la majoria dels diputats de tot el regne estaven disposats a representar. Les Corts de 1760 no van ser el lloc per manifestar les inquietuds de les ciutats amb dret d'assistir-hi. Es van limitar a concordar el patronatge de la Immaculada per a tots els territoris del regne de manera que no poguessin ser titllades d'una simple *jura reial*.[10]

Dins d'aquest context no seria gens estrany que, durant aquells mesos, quedés sense tramitar un "*Proyecto presentado al Exmo. Sr.* [...] *Ministro de Estado para restablecer el antiguo Magistrado de Catalunya*".[11] Pel que en sabem, es va tractar de la iniciativa individual d'un funcionari, ja ancià, i que havia arribat a ocupar el càrrec de comptador i pagador general dels exèrcits al Principat. Ben possiblement, pensava adreçar el seu projecte al marquès de Squillace quan aquest acabava de ser nomenat secretari d'Hisenda. La proposta no s'aparta del model sobre l'Estat que s'estava difonent a Catalunya. És perfectament complementària amb les del *Memorial de 1760* però se centra estrictament en el Principat i en la reforma de la seva fiscalitat.

Aquest segon document exposa la necessitat d'erigir un 'magistrat' de característiques força semblants a les de l'antiga Generalitat però, lògicament, sense la condició de diputació delegada per les Corts. La nova institució dependria directament de la Secretaria d'Hisenda i assumiria les funcions de distribuir, recaptar i administrar, des de la província, el conjunt de totes les contribucions fiscals extraïbles: "*Que el Rey Nuestro Señor mantenga y enriquezca hombres para los exércitos es fuerza, pues sin ellos, ni los Estados pudieran mantenerse, ni estuvieran quietos los príncipes vezinos. Que las provincias del reyno contribuyan al rey para estos fines, es justicia, pues mal podría un monarca proteger a sus vassallos de la invasión de tropas enemigas si le falta el nervio cómo mantener de propios Generales. Que la Contribución en los tributos se prescriva en la forma llevadera, con disminución de gages y aun el modo que se adapte más al genio particular de las provincias, parece que es la práctica que intenta la christiana equidad de Vuestra Excelencia; pues confesando al rey por verdadero padre, sólo alcance Su Magestad de sus hijos los vassallos aquel crédito, interés o sacrificio que se anela; importará muy poco de servirse de máximas diversas quando los genios e inclinaciones de las provincias son diversos*".[12]

A través d'un règim fiscal diferenciat, com el que ja existia per la implantació del cadastre, però gestionat des de Catalunya, el patriciat col·laboraria de manera eficaç amb la Hisenda reial. A canvi, demanava que es reunís en una *contribució única* el total dels tributs reials que afectaven la província. L'existència d'aquest 'magistrat' i la seva capacitat d'intervenir en les recaptacions faria guanyar capacitat de coerció a la Hisenda reial entre les classes contribuents i introduiria

10. Per a un seguiment de les Corts de 1760 vegeu F. Lorenzana de la Puente, «Las Cortes de Carlos III», dins *Coloquio Internacional. Carlos III y su siglo. Actas*, Madrid, Universidad Complutense, 1988, pàg. 311-333.
11. J. M. Gay Escoda, «'Un proyecto... para restablecer el antiguo magistrado de Cataluña' en el segle xviii», *Recerques*, 13 (1983), pàg. 145-158.
12. Cito aquest fragment directament del document original, *BUB*, ms. 96, f. 164-167.

criteris de racionalitat en la seva administració. Seria ben acceptat pel 'caràcter dels catalans'. A més, afavoriria una implicació més gran de l'estament eclesiàstic en la fiscalitat de la província i les regalies es recaptarien amb més eficàcia sense que la Corona en perdés el control.

Al cap d'onze mesos del discurs de Caresmar a l'Acadèmia de Bones Lletres barcelonina s'anava constituint una proposta catalana de reforma política i fiscal. Mai no va ser atesa per Carles III, però aquelles iniciatives van contribuir a la formació del programa de l'anomenat *partit aragonès*, el qual va emergir durant aquest període. Es van divulgar conceptes i plantejaments entorn dels quals homes com ara Sisternes i Feliu, Francesc Romà i Rossell o Antoni de Capmany elaborarien una obra teòrica molt més acurada. El mateix Caresmar hi va participar.

En definitiva, des d'aquells mesos de 1759 i 1760, al Principat hi va haver un referent programàtic en el qual es van reconèixer iniciatives diverses, i en què sempre es va tenir en compte el moviment cívic de reivindicació anticentralista sobre temes fiscals i de reclutament militar.

Reivindicació fiscal i mobilització cívica

Durant el viatge d'arribada a Espanya de Carles III i el procés de la seva entronització, se li van adreçar peticions que responien a interessos immediats, i molt més concrets, de totes les classes socials del Principat.

Durant la seva estada a Barcelona, el mes d'octubre de 1759, els gremis i col·legis professionals de Barcelona el van obsequiar amb una *Màscara Reial*.[13] Van ser dues nits de desfilades amb carrosses i disfresses al·legòriques a la contribució de les corporacions al progrés de la ciutat i als beneficis potencials de la monarquia. Els regidors de l'Ajuntament també van manifestar la seva fidelitat vers la dinastia borbònica però van exposar, en nom de tot el Principat, dos greuges clars que s'hi patien des d'acabada la Guerra de Successió.[14]

13. Museu Nacional d'Art de Catalunya, *La Màscara Reial. Festa i al·legoria a Barcelona l'any 1764*, Barcelona, 2001, 154 pàg. (catàleg de l'exposició de l'estiu de 2001 al MNAC sobre l'àlbum de gravats que es va oferir a Carles III l'any 1764 sobre aquestes desfilades: *Máscara Real executada por los Colegios y Gremios de la Ciudad de Barcelona para festejar el feliz arribo de nuestros Augustos Soberanos Dn. Carlos tercero y Da. Maria Amalia de Saxonia, con el Real Principe e Infantes*), «Pròleg» de R. García Cárcel i un estudi introductori de F. Quílez, «La Màscara Reial de l'any 1764, una manifestació artística singular», pàg. 13-33.

14. *BUB*, ms. 96, pàg. 173-174, conté una *Copia del Mem*[orial] *presentado por el M. Ilte. Ayuntam*[ien]*to de Bar*[celo]*na a la Magd. de Carlos III en 20 Oct*[u]*bre de 1759*. N'extrec els paràgrafs referits al cadastre: "*Sirve Señor, Barcelona, y toda Cathaluña con el Rl. tributo de Catastro, contribución que consideró el piadoso rey padre de V. M. que no devía exceder de nueve cientos mil pesos al año, inclusos todos los ramos de dicho tributo, que son casas, tierras, censos y censales, luivos* [sic] *e industrias, comprehendiendo el de personal. La clemencia del Sr. rey Dn. Felipe, glorioso padre de V. M., atendió desde su establecimiento que Cataluña no podia llevar maÿor carga unida a los demás de impuestos de derechos sobre rentas reales, pero por una desgracia de estos míseros vassallos de V. M. no pudo llegar la verdad desnuda a los umbrales del trono y experimentaron los pobres que aquella cota que el rey padre señaló por total y único servicio de Catastro ha excedido y traspassa considerablemente sus límites. Por prueba convincente que el Sr. rey Dn. Felipe mandó exigir solos nueve cientos mil pesos de Ca-*

Un greuge era de caràcter aristocràtic, i l'altre, aparentment popular. Els regidors barcelonins van fer saber al rei la desconsideració que patia la noblesa per la prohibició de l'ús i de la tinença d'armes des de 1714. Ho van fer destacant la singularitat del fet a Europa i al món. En realitat, començaven a reivindicar la seva incorporació plena, com a cos, en els engranatges de l'Estat borbònic. Però, en aquell memorial, s'estenien bàsicament en la necessitat de revisar la recaptació cadastral al Principat perquè sobrepassava la quota dels 900.000 pesos (13.500.000 rals de billó) fixada per Felip V. Els regidors adjuntaven documentació demostrativa del compromís reial que posava aquest límit per al total de tots els rams del cadastre i de les imposicions directes.

Sol·licitaven al nou monarca que ordenés a la comptadoria principal de la Hisenda reial una notícia exacta de l'import anual que suposava la suma de totes les recaptacions. Demanaven igualment a Carles III que observés com, si es comptabilitzava correctament el ram de personal, s'estava sobrepassant el límit dels 900.000 pesos establert en temps del seu pare. Afirmaven que aquesta irregularitat era profundament injusta per dues raons. La primera perquè els tributs del cadastre s'afegien als que ja es recaptaven a la província a través d'altres drets i altres rendes reials. La segona perquè s'estava gravant en excés les classes més baixes, els treballadors i els pagesos més pobres.[15]

Podem proposar una explicació del consens que hi havia a Catalunya pel que fa a la reivindicació de la supressió del tribut del cadastre personal.

Un dels tributs del cadastre personal s'imposava sobre el treball assalariat. Era percebut com a repressiu i com una conseqüència de la Guerra de Successió.[16] Afectava la població econòmicament més feble, tal com hem vist que explicaven els regidors barcelonins, i es carregava anualment de manera que s'afegia a les altres talles o repartiments locals d'imposició percebuda com a directa, com ara l'equivalent pels allotjaments i els bagatges de l'exèrcit. En canvi, la resta de tributs cadastrals mantenien una certa continuïtat amb els repartiments pactats a les Corts de 1702 i de 1706 en el curs de les quals ja s'havien aprovat contribucions proporcionades a la riquesa individual i se'n demanava l'avaluació prè-

tastro, se ofrece a los pies de V. M. el adjunto testimonio, y para evidencia de quanto excede lo que se cobra en el dia, será fácil, siendo del agrado de V. M. mandar a la Contaduria principal dé una exacta noticia del total del Catastro de Cataluña en cada año, de suerte que no será encarescimiento creher que el ramo de personal es por entero demás de lo que quizo y mandó S. Magd. que pagase Cathaluña por todo servicio de Catastro, que son los nueve cientos mil pesos. El personal, Señor, es el tributo del pobre, del mísero jornalero, del que gana el pan con su sudor, y que con él riega la tierra que cultiva, porque principalmente comprehende a los labradores".

15. Cf. E. Fernández de Pinedo, «Els ingressos de la hisenda reial a Catalunya, 1717-1799», *Recerques*, 17 (1985), pàg. 125-139; i J. M. Delgado Ribas, «Presión fiscal y asignación de recursos en la monarquía borbónica», *Manuscrits*, 4/5 (1987), pàg. 25-40.
16. Durant la Guerra Gran, s'exposà en aquests termes l'extracció del cadastre personal sobre els salaris: "[...] *se reputa comúnmente por una afrentosa contribución, desconocida en las demás provincias, y que si por alguna culpa se impuso, podría parecer a la generosidad del Monarca borrada ya con un siglo de servicios, especialmente con los del tiempo presente, tan magnánimamente prestado en dinero y sangre*" (Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña...*, vol. II, pàg. 498, citació que extreu de la representació presentada a Godoy per una delegació de l'Ajuntament de Barcelona durant la celebració de la Junta de la Província de 1794-1795).

via.[17] El creixement econòmic havia acabat amb les queixes i demandes d'una rebaixa per a la quota dels 900.000 pesos. El creixement demogràfic, en canvi, hauria jugat a favor de la Hisenda reial a través del tribut personal sobre els salaris tal com podem interpretar a partir de l'argumentació dels regidors barcelonins.

Les classes terratinents, els fabricants i els comerciants pretenien que es confirmessin les bandes del sistema cadastral que gravaven la propietat i els beneficis de les activitats productives perquè podien intervenir en l'avaluació de les bases imposables. A través dels regidors i dels funcionaris locals accedien a la confecció i a l'actualització dels registres o a les avaluacions pericials sobre els beneficis de les activitats industrials i mercantils. Des dels municipis, també els era possible intervenir en la redistribució de les quotes entre localitats o en les assignacions que s'establien per a cada particular.[18] No és estrany, doncs, que donant suport a reivindicacions populars en contra del tribut personal del cadastre sobre els salaris, estiguessin vetllant, de fet, pel manteniment de la quota 'fossilitzada' en 900.000 pesos per a tots els rams.

Al Principat, la 'plebs' va manifestar el seu descontentament pels tributs personals directes de manera repetida. Va adreçar les seves reivindicacions antifiscals tant contra les imposicions pròpiament dites com vers el seu procés de cobrament i de gestió a càrrec de regidors dels consistoris. Els casos, ben estudiats, de Cervera i de Mataró n'informen prou.[19] Però la naturalesa del conflicte també va ser present en els casos de Lleida i de Barcelona, situats cronològicament durant aquells mesos de trasbals a la Cort.

L'any 1758, a la ciutat de Lleida, molts dels contribuents de l'equivalent per l'allotjament i pels utensilis de l'exèrcit s'havien reunit en la Confraria de Pagesos, la qual s'havia situat en la il·legalitat perquè assumia funcions que no eren estrictament de devoció religiosa. Mitjançant el cobrament de quotes, els associats s'havien repartit les despeses per presentar un recurs als tribunals superiors de

17. A l'Arxiu Fidel Fita d'Arenys de Mar, Secció: *Cadastres i Amillaraments*, es conserva un repartiment de 1706 amb la relació i la canació de les propietats de cada contribuent.
18. A Sant Pau de l'Ordal (Penedès), una disputa de dos anys entre propietaris i regidors sobre la canació de les propietats per abonar el cadastre es va resoldre pacíficament: "*Dia 20 d'abril de l'any 1762, se tingué una junta amb assistència de Sadurní Raventós (i Codorniu), honorable batlle del terme de Subirats i parròquies, i de Pau Rovira de la Serra, regidor, i del senyor Josep Ravella, familiar del Sant Ofici, i amb assistència de tots los amos de casa de dita parròquia de Sant Pau d'Ordal, havent examinat la nova recanació feta per los dalt dits senyors ha resolt lo dit Ajuntament* [...] *que es posàs a cada u lo corresponent de son import sens agravar a ningú, segons Déu i consciència*" (J. Colomé, *Els mons d'Isidre Mata del Racó. Notes d'un propietari pagès al Penedès de la fi de l'Antic Règim*, Sant Sadurní d'Anoia, Institut d'Estudis Penedesencs, 1997, pàg. 191).
19. Per a una interpretació del moviment ciutadà de reivindicació anticentralista situat a Barcelona, R. Grau, *Antoni de Capmany i la renovació de l'historicisme català*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1994, pàg. 14-18. Per a Cervera, E. Tello, *Visca el rei i les calces d'estopa! Reialistes i botiflers a la Cervera set-centista*, Barcelona, Crítica, 1990; l'autor defineix, amb bona precisió conceptual, el caràcter del moviment i els grups socials que es confronten a la ciutat. Per a Mataró, P. Molas, *Societat i poder polític a Mataró, 1718-1808*, Mataró, Rafael Dalmau, 1973. Inclou la qüestió en el conjunt de diversos municipis J. M. Torras i Ribé, «Protesta popular i associacionisme gremial com a precedents de la reforma municipal de Carles III a Catalunya (1728-1771)», *Pedralbes*, 8-II (1988), pàg. 13-25.

la Cort. El seu objectiu havia estat aconseguir la revisió dels comptes sobre el repartiment en qüestió que els regidors havien efectuat durant els anys precedents. La sentència va ser favorable a la reivindicació popular. El Consell de Castella va condemnar dos regidors a l'exili i va ordenar la constitució d'una junta que representés els contribuents a l'hora de posar ordre en els comptes municipals sobre l'equivalent. Va enviar successivament dos comissionats a la ciutat per vetllar pel compliment de la sentència.[20]

A Barcelona, per aquelles mateixes dates, els gremis i els col·legis professionals ja havien iniciat accions de resistència antifiscal però adreçades directament a la supressió del tribut personal del cadastre. Es van valer de la competència que tenien assignada d'elaborar el cens anual per al tribut. A partir de 1757, van presentar llistes de contribuents fetes clarament a la baixa. Des d'aleshores, la Intendència va començar a ingressar per concepte del cadastre personal sobre els salaris unes quantitats considerablement inferiors a les dels anys precedents sense que les justifiqués cap davallada productiva a la ciutat. Des d'aquesta posició de força, la via que van seguir les corporacions professionals barcelonines no va ser la judicial. Van optar per treure profit dels esdeveniments provocats per la successió en el tron. Així, van pressionar l'Ajuntament de Barcelona per tal que demanés la supressió del tribut del cadastre personal a Carles III durant la seva estada a Barcelona. Aquest va ser l'origen del memorial comentat anteriorment.

Després, la mateixa petició encara es va reiterar a Madrid. Els dos diputats elegits per la ciutat per assistir a les Corts de juliol de 1760 es van entrevistar tres vegades amb el marquès de Squillace. La seva negativa de modificar qualsevol partida en els ingressos de la Corona va ser rotunda i va desfer les bones expectatives que s'havien creat: "[...] *se nos dió palabra que si Cataluña pagaba por tributo de catastro y utensilios más del millón de pesos que mandó el rey padre exigirle por único tributo desde el año 1717, se bajaría y descargaría y se aplicaría esta baja a menor pago del personal de los pobres*".[21]

Com a molt, en la darrera entrevista, Squillace va suggerir que podien tornar a demanar, en una propera ocasió, la substitució del tribut del cadastre personal per un equivalent nou. La idea no es va dur a terme després del retorn dels dos diputats a Barcelona. Si en el consistori barceloní es va arribar a discutir mai la possibilitat d'una alternativa al tribut personal sobre els salaris, és possible que topés amb l'oposició de la noblesa exempta d'aquest pagament.

Un cop la Cort va haver recuperat la normalitat, la reacció de la Intendència va ser immediata. L'any 1761 va acusar l'Ajuntament de no actuar amb energia pel que fa al cens defectuós que els gremis elaboraven per al cobrament del tribut personal. Si es comparaven les recaptacions de 1731 amb les de 1757 havien dis-

20. Una recerca específica sobre aquest moviment ciutadà de reivindicació a Lleida, durant els anys 1758 i 1759, es pot iniciar a partir de la correspondència que van establir el capità general i el comissionat a la ciutat pel Consell de Castella (J. M. Gay Escoda, *El corregidor a Catalunya*, Madrid, Marcial Pons/Barcelona, Publicacions del Seminari d'Història del Dret de Barcelona, 1997). Sobre les característiques socials i econòmiques de Lleida durant el segle xviii, L. Pla i A. Serrano, *La societat de Lleida al Set-cents (1716-1815)*, Lleida, Pagès, 1995 (sobre l'administració del municipi, pàg. 169-181).

21. Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña...*, vol. II, pàg. 432. *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), 1D-III, *Político: Real y Decretos*, 1757-1760, f. 355.

minuït en 40.000 rals. Els gremis i els col·legis van haver de claudicar. Tanmateix, el 1763 van tornar a demanar a la Cort, amb el suport de l'Ajuntament, que se'ls alliberés de l'equivalent pels allotjaments i utensilis. Aquells mateixos mesos van subvencionar l'edició d'uns gravats sobre la *Màscara Reial* de 1760 per reiterar la seva lleialtat a Carles III. Ni així van ser atesos.

En canvi, a Madrid, durant les setmanes que van durar els actes de coronació de Carles III i la celebració de les Corts, altres representacions catalanes van tenir més èxit. El cos de la noblesa va obtenir de Carles III el retorn del dret d'ús i de tinença d'armes,[22] i una delegació de la Junta de Comerç va poder encarrilar, a la Secretaria d'Hisenda, la supressió del dret de bolla i reformes decisives per al futur de la institució.[23]

El *Memorial de greuges* va tenir el seu context teòric i reivindicatiu. El panegíric de Caresmar a la Reial Acadèmia de les Bones Lletres, l'any 1759 va proposar l'acceptació de la dinastia borbònica i l'aprofundiment en la política de pau i de progrés que havia suposat el regnat de Ferran VI. La resistència dels gremis i dels col·legis professionals a la liquidació de la recaptació total del cadastre personal va mobilitzar la societat civil en perfecta coherència amb aquest projecte de país que durant aquells mesos es va començar a explicitar.

L'estratègia reivindicativa que s'havia iniciat mostrava col·lectivament la fidelitat al monarca, li garantia la col·laboració en el manteniment de l'ordre i en el funcionament de l'Estat a la província, i assegurava el suport de la població en una reivindicació i en la representació d'aquesta a la Cort. És la mateixa estratègia que es va desplegar durant les dècades següents i arran de la celebració de la Junta de la Província els anys 1794-1795. Les qüestions del cadastre personal i dels reclutaments militars hi van ser brandits sempre.

22. *BUB*, ms. 96, pàg. 368, conté una còpia manuscrita de l'ordre reial de 23 setembre 1760 sobre la restitució del dret d'ús i tinença d'armes a la noblesa del Principat. S'hi especifica que és conseqüència de la representació adreçada pels dos diputats de Barcelona a les Corts de juliol de 1760.

23. Carrera Pujal, *Historia política y económica de Cataluña...*, vol. II, pàg. 433-434 i 444.